

- ▶ Európai irodára és vevőszolgálatra kell alapozni a terjesztést.
- ▶ Közvetlenül a végfelhasználókat kell célba venni, nem lehet kizárólag a könyvtárakra és információs központokra támaszkodni.
- ▶ Nagy figyelmet kell erre a piacra fordítani, beleértve a részvételt az Európában tartott konferenciákon és kiállításokon.

/NELSON, N. M.: CD-ROM in European libraries: Part 1. = CD-ROM Librarian, 5. köt. 1. sz. 1990. p. 26–28.
 NELSON, N. M.: CD-ROM in European libraries: Part 2. = CD-ROM Librarian, 5. köt. 2. sz. 1990. p. 16–20.
 SILVERMAN, K. S.: CD-ROM in libraries: Access, trends and challenges. = The Serials Librarian, 17. köt. 3–4. sz. 1990. p. 49–62./

(Válasz György)

A CD-ROM használat naplózása szoftvereszközökkel

A *University of California San Diego* (UCSD) oceaonográfiai intézetének (*Scripps Institution of Oceanography* = SIO) könyvtárában 1986 decembere óta áll a végfelhasználók rendelkezésére az *Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts* (ASFA) adatbázis CD-ROM változata. Ez az adatbázis az édesvízi és tengeri környezettel foglalkozó szakirodalomról ad az egész világot átfogó információt 1982-től napjainkig.

Az adatbázis felhasználói köre meglehetősen széles. A fő felhasználó maga a SIO. A mintegy 190 felsős diák, 270 oktató és a kisegítő személyzet köréből nagyjából 300–350-en használják, azok, akiknek a szakterülete kapcsolódik az ASFA témaköréhez. Jönnek felhasználók az anyaegyetemtől (az UCSD-től) és San Diego többi egyeteméről, jönnek középiskolások, vendégkutatók, szakértők. Jelentős számban érkeznek felhasználók Mexikó közeli intézményeiből is.

A CD-ROM adatbázis keresőrendszerét betöltő DOS parancsállomány (batch file) a használatbavétel első napjától kezdve feljegyzi a keresőprogramba való belépés és az abból való kilépés időpontját, 1988 elejétől kezdve ezenkívül azt is, hogy a felhasználó melyik felhasználói kategóriába tartozik. Az ASFA adatbázis két lemezt foglal el, de a lemezcsera a naplózás szempontjából új belépésnek számít. Ennek az oka a keresőprogramnak az a gyengéje, hogy nem engedi meg a lemezcserét. Lemezt cserélni csak úgy lehet, ha a programból kilépünk, majd a lemezváltás után újra belépünk, különben olyan hiba keletkezik, amelyből csak a gép újraindításával lehet kijutni.

Szoftvermegoldás a naplózásra

A naplózás megoldása három programeszközön alapszik:

- ▶ az AUTOMENU programon,
- ▶ a DOS parancsokon és
- ▶ a Norton Utilities programcsomag TIMEMARK programján.

A CD-ROM adatbázis használata mindig DOS környezetből indul ki, ez teszi lehetővé az AUTOMENU program használatát. Ezzel a programmal állítunk elő olyan menüt a képernyőn, amellyel kikérdezzük a felhasználót arról, hogy melyik felhasználói kategóriához tartozik. Az alapértelmezést

jelentő 1-es választ üresen hagyjuk, ehhez olyan parancs kapcsolódik, amely visszahozza a menüt. Így, ha a felhasználó válasz nélkül próbál továbblépni, nem jut be az adatbázisba. Ezzel rákényszerítjük arra, hogy tényleges választ adjon.

Az AUTOMENU program a felhasználó választól függően más-más DOS parancsállományra adja a vezérlést. Példaképpen egy ilyen parancsállomány látható az 1. ábrán.

```
ECHO OFF
ECHO ***** >> C:\LOG
ECHO SIO ACADEMIC >> C:\LOG
TM START /L >> C:\LOG
CDROM.EXE
TM STOP /L >> C:\LOG
ECHO ! >> C:\LOG
ECHO ***** >> C:\LOG
```

1. ábra Az AUTOMENU programból felhívott egyik DOS parancsállomány

A >> C:\LOG DOS output átirányító parancsok biztosítják, hogy az ECHO parancsok és a TIMEMARK program ne a képernyőre írjanak, hanem a merevlemez-egység főkönyvtárában elhelyezkedő LOG nevű adatállományba, valamint hogy ezt az adatállományt ne írják felül, hanem folytassák. A naplóállomány elhelyezhető bárhol máshol is, akkor az átirányító parancsba a megfelelő elérési utat kell beírni.

Az első ECHO parancs leállítja a képernyőre írást, a második és az utolsó határoló sormintát ír a naplóállományba, az utolsó előtti biztosítja, hogy a záró sorminta új sorba kerüljön. A harmadik ECHO parancs minden parancsállományban más és más, ez jegyzi fel a naplóba a felhasználó típusát.

A TIMEMARK program a TM.EXE állományban helyezkedik el. Első felhívásakor az indulás időpontját írja a naplóállományba, második felhíváskor a leállítás időpontját és az indulás óta eltelt időt. Ez az utóbbi funkció csak akkor működik, ha a felhasználó szabályosan lép ki a CD-ROM keresőprogramból. Ha ezt nem teszi meg, például kilépés nélkül kísérel meg lemezcserét, újraindítja vagy kikapcsolja a gépet, akkor a napló hiányos lesz. Szabályos lemezcsera esetén az adatbázis mindkét lemezén történő keresés két külön keresésként kerül a naplóba.

A CD-ROM keresőprogram a CDROM.EXE állományban helyezkedik el.

Az elkészült napló egy részlete látható a 2. ábrán.

```

*****
SIO ACADEMIC
11:22 am, Tuesday, January 10, 1989 11:44 am, Tuesday,
January 10, 1989
22 minutes, 40 seconds !
*****
SIO GRADUATE STUDENT
11:45 am, Tuesday, January 10, 1989 11:54 am, Tuesday,
January 10, 1989
8 minutes, 34 seconds !
*****
MEXICAN UNIVERSITY
12:01 pm, Tuesday, January 10, 1989 1:07 pm, Tuesday,
January 10, 1989
1 hour, 5 minutes, 32 seconds !
*****
SIO STAFF
3:04 pm, Tuesday, January 10, 1989 3:25 pm, Tuesday,
January 10, 1989
21 minutes, 13 seconds !
*****
    
```

2. ábra Részlet az elkészült naplóból

Következtetések a napló elemzéséből

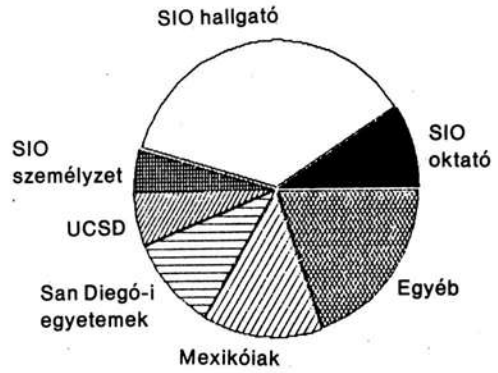
A naplóban feljegyzett adatok elemzését a szervezés-vezetés igényei kell, hogy irányítsák. Mivel az elemzés nincs gépesítve, meglehetősen időigényes.

Az ASFA adatbázis teljes felhasználási ideje 1987-ben 617 óra volt, 1988-ban 582 óra. A csökkenés oka egyrészt, hogy megszűnt az újdonság varázsa, másrészt, hogy megnőtt a felhasználók keresési tapasztalata, gyorsabban jutottak eredményre.

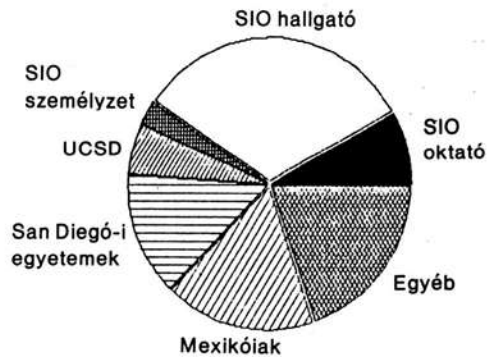
A programba belépések száma 1987-ben 1458, 1988-ban 1824 volt. Itt a különbség főleg abból ered, hogy 1987 első hét és fél hónapjában még csak egy lemezből állt az adatbázis, csak utána lett kétlemez.

A használat megoszlását felhasználói csoportok szerint a 3. és 4. ábra mutatja, mégpedig a 3. ábra az adatbázisba belépések számának, a 4. ábra a keresésre fordított időnek a megoszlását. A három belső (SIO) felhasználói csoport együtt 50,2%-ot foglal el a belépések számából, de csak 43,2%-ot a keresési időből. Ez azt jelenti, hogy ők gyorsabban, rutinosabban keresnek, mint a külső felhasználók. A belsők rendszeresen visszatérő felhasználók, míg a külsők között inkább lehetnek alkalmi felhasználók.

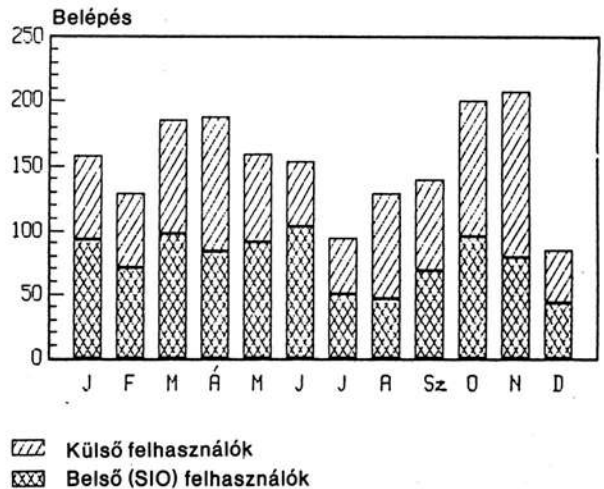
Az 1988-as felhasználás havonkénti megoszlását mutatja az 5. és 6. ábra, mégpedig az 5. ábra az adatbázisba belépések számának, a 6. ábra a keresésre fordított időnek a megoszlását, különválasztva a belső (SIO) és a külső felhasználókat. Mint várható volt, a használat havonkénti megoszlása jól korrelál a tanév menetével, a dolgozatok beadásának szokásos terminusaival. Ez főleg a külső felhasználókra igaz. A

3. ábra Az ASFA CD-ROM adatbázisba történt belépések számának megoszlása felhasználói csoportok szerint

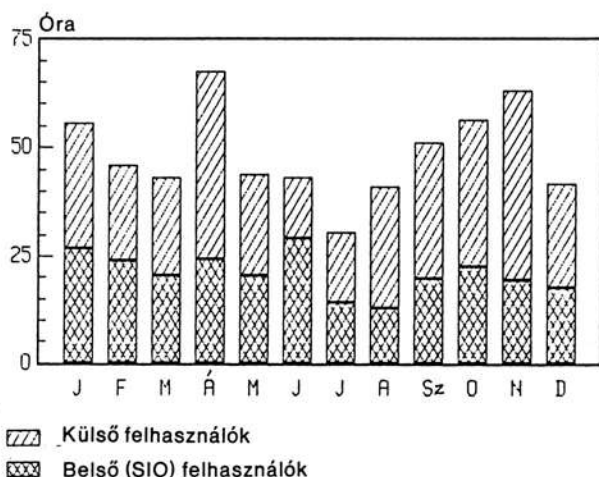
4. ábra Az ASFA CD-ROM adatbázisban kereséssel töltött idő megoszlása felhasználói csoportok szerint

5. ábra Az ASFA CD-ROM adatbázisba 1988-ban történt belépések számának havonkénti megoszlása

belső felhasználás havonkénti megoszlása egyenletesebb, jelezve a SIO kutató jellegét, és hogy itt csak felsőéves (graduate) hallgatók tanulnak.

Hasonló elemzés végezhető a hét napjai szerint és a nap órái szerint. Ez elősegítené, hogy a felhasználó-

6. ábra Az ASFA CD-ROM adatbázis használatára 1988-ban fordított idő havonkénti megoszlása

kat a kevésbé kihasznált időszakok felé orientáljuk, csökkentve ezzel a torlódást, illetve a hosszú kihasználatlan időszakokat.

Felmerült az a gondolat is, hogy egy másik menü segítségével feljegyezzük, hogy az 1982–86-os adatokat tartalmazó lezárt lemez és az 1986 utáni adatokat tartalmazó, félévenként aktualizált lemez közül melyikben keres a felhasználó. Úgy ítéltük azonban meg, hogy az ebből az információból nyerhető csekély haszon nem éri meg a többletmunkát.

Az ASFA adatbázisnak a naplóban regisztrált használatát igazolta a CD-ROM lemez beszerzését. Ez a beszerzés eredetileg a SIO felsőéves hallgatói információigényének a kielégítését célozta meg. A napló feljegyzései bizonyítják, hogy ez a felhasználói réteg jelentős mértékben használja is az adatbázist.

A CD-ROM adatbázis beszerzése nem csökkentette az online információkeresést. Ez azért nem volt váratlan, mert az ASFA a tengerkutató nem minden területén ad kielégítő információt, ezért a könyvtár állandó erőfeszítéseket tesz, hogy az ASFA használatát összekapcsolja más információforrások használatával.

/BRUEGGEMAN, P.: Software to monitor CD-ROM usage. = Laserdisk Professional, 2. kötet. 6. sz. 1989. p. 44–48./

(Válas György)

Video az NSZK közművelődési könyvtáraiban

A 90-es években a video már nem kuriózum, hanem közismert, széles körben elterjedt információtechnikai eszköz. A közművelődési könyvtárak szolgáltatásaitak videotárak létesítésével, videokölcsönzéssel bővítik. Sok érdeklődő a videokazetták miatt keresi fel a könyvtárat, közülük később többen rendszeres könyvtárhasználóvá, olvasóvá válnak.

Erwin Ackerknecht könyvtárigazgató már 1918-ban a film különleges felhasználási lehetőségeiről írt "A mozgókép az oktatás szolgálatában" című művében. Valóban, bizonyos jelenségek – így a sport- és táncmozdulatok, mozdulatsorozatok, színházi előadások, politikai események, turisztikai látványok vagy kézműipari mesterségek – bemutatása kielégítően csak vizuálisan szemléltetve érthető meg és követhető. A könyvtárak sosem idegenkedtek az új médiumoktól. Az 50-es években a hanglemezek, a 70-esekben a hangkazetták, a 80-asokban pedig a videokazetták és a kompaktlemezek kerestek és találtak maguknak helyet a közgyűjteményekben. Az IFLA 1985-ben azt ajánlotta, hogy a könyvtárak minden olyan dokumentumot gyűjtsenek, amely alkalmas a hatékony információközvetítésre. A könyv jövőjét, szerepét és fontosságát mindez nem kérdőjelezi meg, de ma már a könyvtárak sem elégedhetnek meg azzal, hogy gyűjteményük kizárólag nyomtatott dokumentumokat tartalmazzon.

A Német Könyvtári Intézet (Deutsches Bibliotheks-institut = DBI) már 1984-ben elvégzett egy felmérést

a könyvtárhasználók videokazetta-kölcsönzési szokásairól. A vizsgálatba három városi könyvtárat vont be. A Duisburgi Városi Könyvtár gyűjtőkörébe csak tudományos-műszaki tárgyú felvételek tartoztak, Celle városi könyvtára a gyermek- és ifjúsági programokra szakosodott, míg a Bielefeldi Városi Könyvtárban jelentős gyűjtemény állt a nemzeti kisebbségek (török vendégmunkások) rendelkezésére is.

A felmérés azt igazolta, hogy egy videogyűjteménynek legalább 300 kazettából kell állnia, és kínálatot folyamatosan bővíteni kell. Nem szabad lemondani a szórakoztató programokról sem, a könyvtár ugyanis nem archívum, hanem a használók igényeinek kielégítésére törekvő intézmény.

A videokazetták kölcsönzése főként a fiatalok számára jelent vonzerőt. A kölcsönzők 21%-a rendszeresen, 31%-uk gyakran, 27%-uk alkalmanként írásos dokumentumot is kölcsönöz. A videokölcsönzés, bevezetése és a szolgáltatás sikere a könyvtárak számára jó reklámot jelent, egyre többen látogatnak el a könyvtárba és válnak rendszeres használókká.

1989 elején az NSZK 130 közművelődési könyvtárának volt videogyűjteménye, összesen mintegy 45 ezer (VSH rendszerű) kazettával. 25 olyan könyvtár volt, ahol az állomány nagysága meghaladta az 500 egységet. A legnagyobb gyűjteménnyel – 5000 kazettával – a Bielefeldi Városi Könyvtár büszkél-